

УДК 351/354:305

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.2.45>

ЗМІСТОВНО-ПОНЯТІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ

Назарчук А.В.,
*асистент кафедри адміністративного і фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Назарчук А.В. Змістовно-понятійна характеристика гендерної рівності у державній службі.

У статті досліджено змістовно-понятійні аспекти гендерної рівності. Встановлено, що гендерна рівність є основоположним принципом забезпечення прав людини, а також основою демократичного розвитку окремої держави та світової спільноти в цілому. Підкреслено, що подальший розвиток інституту гендерної рівності зумовлює необхідність його детермінування до сучасних реалій, належного правового забезпечення та всебічного доктринального переосмислення. Виокремлено основні характеристики гендерної рівності, а саме: 1) закріплення гендерної рівності у нормативно-правових актах, що є передумовою створення розгалуженої системи актів, які комплексно регулюють сферу забезпечення рівності прав чоловіків та жінок; 2) визначення для чоловіків та жінок рівних правових можливостей, враховуючи при цьому окремі потреби кожної статі; 3) втілення гендерної рівності у суспільні відносини відбувається через забезпечення правомірної поведінки чоловіків і жінок, зокрема щодо використання прав, виконання обов'язків, дотримання заборон тощо; 4) передбачення можливостей нести чоловікам і жінкам рівні види та міри відповідальності за аналогічні проступки, не нівелюючи при цьому принципом індивідуалізації відповідальності. Надано дефініцію поняття державної гендерної політики як напрямку політики держави полягає у державній діяльності, якої спрямовано на утвердження та забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків через надання відповідних гарантій їх рівноцінної участі в усіх сферах публічного життя. Встановлено специфіку гендерної рівності на державній службі, під якою пропонується розуміти здійснення державної гендерної політики у цій сфері, зокрема через: 1) включення потреб, досвіду та потенціалу чоловіків та жінок, які є державними службовцями, до програм, планів, стратегічних документів, які регулюють державну службу в Україні; 2) забезпечення імплементації принципу гендерної рівності до організаційної культури у сфері державної служби; 3) проведення гендерного аудиту державної служби та ін.

Ключові слова: гендерна рівність, гендерна політика, нормативно-правове регулювання, державна служба.

Nazarchuk A.V. Content-conceptual characteristics of gender equality in public service.

The article examines substantive and conceptual aspects of gender equality. It has been established that gender equality is the fundamental principle of ensuring human rights, as well as the basis of the democratic development of an individual state and the world community as a whole. It is emphasized that the further development of the institution of gender equality necessitates its determination to modern realities, proper legal support and a comprehensive doctrinal rethinking. The main characteristics of gender equality are singled out, namely: 1) enshrining gender equality in normative legal acts, which is a prerequisite for the creation of an extensive system of acts that comprehensively regulate the sphere of ensuring the equality of the rights of men and women; 2) definition of equal legal opportunities for men and women, taking into account the individual needs of each gender; 3) implementation of gender equality in social relations takes place through ensuring the lawful behavior of men and women, in particular regarding the exercise of rights, performance of duties, observance of prohibitions, etc.; 4) provision of opportunities for men and women to bear equal types and measures of responsibility for similar misdemeanors, without nullifying the principle of individualization of responsibility. The definition of the concept of state gender policy as a direction of state policy is provided in state activity aimed

at affirming and ensuring equal rights and opportunities of women and men by providing appropriate guarantees of their equal participation in all spheres of public life. The specifics of gender equality in the civil service have been established, under which it is proposed to understand the implementation of state gender policy in this area, in particular through: 1) inclusion of the needs, experience and potential of men and women who are civil servants in programs, plans, strategic documents that regulate civil service in Ukraine; 2) ensuring the implementation of the principle of gender equality in the organizational culture in the field of public service; 3) conducting a gender audit of the civil service, etc.

Key words: gender equality, gender policy, normative and legal regulation, public service.

Постановка проблеми. Інтеграція України у європейський простір є пріоритетом національної влади та відображенням волі українського народу. Підписання та ратифікація Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом стало показником відданості європейським демократичним цінностям, готовності дотримання європейських принципів та стандартів, положеннями якої закріплено, зокрема, обов'язок України забезпечувати гендерну рівність та однакові можливості для чоловіків та жінок у сфері зайнятості, освіти та навчання, економічної та суспільної діяльності, а також у процесі прийняття рішень [10].

Стан опрацювання проблематики. Гендерна рівність є основоположним принципом забезпечення прав людини, а також основою демократичного розвитку окремої держави та світової спільноти в цілому. Дослідження зазначеного питання тривалий час є предметом наукових досліджень вітчизняних вчених, а саме: І Гоян, Л. Жданкіної, Н. Максименко, Т. Марценюк, І Проць, С. Сторожук, Г. Юровської та інші. Проте, подальший розвиток інституту гендерної рівності зумовлює необхідність його детермінування до сучасних реалій, належного правового забезпечення та всебічного доктринального переосмислення. З огляду на зазначене, виникає необхідність надання теоретико-правової характеристики таких понять, як: «гендер», «гендерна рівність», «державна гендерна політика», «напрямки гендерної рівності», «гендерна демократія», «гендерна рівність на державній службі».

Метою статті є здійснення змістовно-понятійної характеристики гендерної рівності у державній службі.

Виклад основного матеріалу. Важливо зазначити, що у сучасному розумінні поняття «гендер» було введено у науковий обіг наприкінці 1960-х років американським психоаналітиком Робертом Столлер, який уперше запропонував використовувати його для позначення соціальних і культурних аспектів статі, враховуючи те, що це поняття використовувалося тільки в біологічному та фізичному значенні для позначення роду. Таким чином, після його пропозиції поняття «гендер» набуло соціального та культурного значення. Словник гендерних термінів визначає гендер як соціокультурну, символічну конструкцію статі, що покликана визначати конкретний асоціативний зв'язок, забезпечувати повноцінну комунікацію та підтримувати соціальний порядок [9].

Звернення до Словника із соціальної політики надало змогу проаналізувати два визначення поняття «гендер»: по-перше, це соціальне розуміння статевих відмінностей, соціальне та соціально-психологічне очікування представників різних статей одне від одного; по-друге, гендер – це соціальна стать людини, її роль у суспільстві, яка визначає соціальні можливості кожної статі в освіті, професійній діяльності та інших сферах суспільного життя [8].

Слід звернути увагу на те, що на доктринальному рівні відсутнім є однозначне розуміння та визначення поняття «гендер». Зокрема, на думку Т. Мельник, гендер слід розглядати у трьох напрямках: інтерпретацію рис особистості та моделей поведінки чоловіка й жінки у соціально-рольовому та культурному напрямках; як набуття соціальності індивідами, що народилися в біологічних категоріях жіночої або чоловічої статі; як політику рівних прав і можливостей чоловіків і жінок, а також діяльність зі створення механізмів щодо її реалізації [2].

Нормативно поняття «гендер» закріплено на міжнародному рівні. Так, ст. 3 Конвенції Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» визначає гендер як соціально закріплені ролі, поведінку, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належним для жінок і чоловіків [5]. У національному законодавстві поняття «гендер» на теперішній час не закріплено, хоча є характеристика інших складових гендерної термінології. Погоджуючись із наявними дефініціями, доцільним є визначити поняття «гендер» як соціально-рольовий статус особи, який визначає соціальні можливості цієї особи у будь-яких сферах життєдіяльності, зокрема освіти, професійній діяльності, сімейних відносинах.

Щодо поняття «гендерна рівність» слід зазначити таке: коли йдеться про гендер, основною асоціацією є як нерівність, так і відмінності між чоловіками і жінками. При цьому, гендерна теорія передбачає якраз забезпечення гендерної рівності. На думку Т. Мельник, гендерна рівність – це принцип у галузі прав людини, який має універсальний характер. При цьому, характеризуючи змістовну складову цього поняття, необхідно звернути увагу на відсутність привілеїв за статтю, заборону дискримінації, а також свободу вибору, розвитку, пошуку кожної особистості. Авторка вважає, що рівність жінок і чоловіків повинна передбачати: рівність у правах, свободах, обов'язках, відповідальності, можливостях, а також у процесах прийняття рішень та розподілу ресурсів [3]. У цілому з таким визначенням варто погодитися, оскільки воно визначає основну сутність цього правового явища.

Як зазначає американський соціолог та політолог Рональд Інглхарт, гендерна рівність є чутливим індикатором, який демонструє рівень розвитку та демократичності держави. В. Черняхівська вважає, що під гендерною рівністю слід розуміти принцип-ідею, що закріплює юридичну і фактичну рівність прав чоловіків і жінок та можливостей для їх реалізації [11]. На думку К. Левченко, під гендерною рівністю слід розуміти рівні права і рівні можливості для жінок і чоловіків у суспільстві, рівні умови для реалізації прав людини, участь в національному, політичному, економічному, соціальному та культурному розвитку, отримання рівних винагород [1].

Дефініцію поняття гендерної рівності закріплено і на нормативному рівні. У ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок» гендерна рівність трактується як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь в усіх сферах життєдіяльності суспільства [4]. Методичними рекомендаціями щодо включення до колективних договорів та угод положень, що забезпечують рівні права та можливості жінок і чоловіків у трудових відносинах, закріплено визначення гендерної рівності як процесу справедливого та рівного ставлення до жінок та чоловіків у суспільстві, забезпечення рівних прав і рівних можливостей для жінок і чоловіків, однакових умов для реалізації прав людини, участі в економічному, політичному, соціальному і культурному розвитку [7]. Узагальнюючи існуючі дефініції цього поняття, видається за необхідне зазначити, що під гендерною рівністю слід розуміти рівність правового статусу (як сукупності суб'єктивних прав, свобод юридичних обов'язків та відповідальності) чоловіків та жінок в усіх сферах суспільного життя. При цьому, слід зазначити, що гендерна рівність є комплексним поняттям і містить у собі як рівність прав (наділенні жінок та чоловіків юридично однаковими правами в усіх сферах життя і юридично забезпечує рівні умови їх здійснення), так і рівність можливостей (є фактичною можливістю користування правами й свободами людини незалежно від статі).

Узагальнюючи наявні підходи щодо визначення гендерної рівності, вбачається за можливе виокремити такі її основні характеристики:

1) закріплення гендерної рівності у нормативно-правових актах, що є передумовою створення розгалуженої системи актів, які комплексно регулюють сферу забезпечення рівності прав чоловіків та жінок;

2) визначення для чоловіків та жінок рівних правових можливостей, враховуючи при цьому окремі потреби кожної статі;

3) втілення гендерної рівності у суспільні відносини відбувається через забезпечення правомірної поведінки чоловіків і жінок, зокрема щодо використання прав, виконання обов'язків, дотримання заборон тощо;

4) передбачення можливостей нести чоловікам і жінкам рівні види та міри відповідальності за аналогічні проступки, не нівелюючи при цьому принципом індивідуалізації відповідальності.

Закріплення гендерної рівності на нормативному рівні актуалізує необхідність характеристики поняття «державна гендерна політика». Аналіз наукових підходів щодо розуміння державної гендерної політики дає можливість виокремити кілька основних аспектів цього поняття, зокрема: як форми втілення ідей і цінностей гендерної рівності у суспільне життя; як напрямку політики держави; як сукупності дій органів державної влади. При цьому важливо зазначити, що державна гендерна політика, як форма втілення ідей і цінностей гендерної рівності, являє собою спосіб забезпечення державою та державними інституціями рівних прав, утвердження гендерної демократії, формування та популяризацію гендерної культури у конкретній державі.

Детермінування державної гендерної політики як напрямку політики держави полягає у державній діяльності, якої спрямовано на утвердження та забезпечення рівних прав та можливостей

жінок та чоловіків через надання відповідних гарантій їх рівноцінної участі в усіх сферах публічного життя. Визначати державну гендерну політику як сукупність дій державних органів є можливим у разі, якщо дії органів державної влади спрямовано на забезпечення однакового соціального статусу для чоловіків і жінок, на реалізацію можливості однакового використання соціальних, економічних ресурсів, на вирішення проблем забезпечення гендерної рівності у суспільстві.

Слід зазначити, що основною формою реалізації державної гендерної політики є впровадження гендерного підходу в усі сфери політичного та суспільного життя. При цьому, первинним етапом має бути інтегрування гендерного підходу в діяльність державних інституцій. На думку О. Ярош, гендерний підхід означає визнання того, що об'єктивне існування статей та їх соціальних функцій у сучасному суспільстві визначається їх різними біосоціальними можливостями [3].

Аналіз правової доктрини та нормативних актів надав змогу виокремити ряд механізмів, які є притаманними впровадженню гендерного підходу та є, одночасно, і напрямками державної гендерної політики, зокрема: 1) утвердження гендерної рівності, що полягає у розробці відповідних нормативних актів, проведенні інформаційно-просвітницької діяльності щодо популяризації рівності чоловіків та жінок, тощо; 2) недопущення дискримінації за ознакою статі, тобто недопущення ситуації, за якої особа та/або група осіб статевою ознакою зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами у будь-якій формі, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [6]; 3) застосування позитивних дій, що мають прояв у здійсненні тимчасових спеціальних заходів та спрямовані на створення ефективного механізму забезпечення рівності прав чоловіків і жінок; 4) забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень, а також у поєднанні сімейних та професійних обов'язків; 5) поширення просвітницької діяльності у сфері гендерної рівності, захищаючи при цьому суспільство від інформації, яку спрямовано на дискримінацію за ознакою статі; тощо.

Гендерна рівність є передумовою формування гендерної демократії, яку, у свою чергу, прийнято характеризувати як систему рівного волевиявлення чоловіків і жінок та як принцип [10]. Як система рівного волевиявлення, гендерна демократія являє собою законодавче закріплення рівності прав та можливостей чоловіків і жінок, яке забезпечується відповідними правовими принципами та діями і пов'язане з розбудовою державних і суспільних структур. Характеризуючи гендерну демократію як принцип, слід зазначити, що у цьому разі гендерна демократія обмежена конкретними діями, зокрема правом:

- 1) голосувати на виборах та брати участь у публічних референдумах;
- 2) брати участь у формуванні та здійсненні політики уряду;
- 3) брати участь у виборах і публічних референдумах та бути обраними до всіх публічно виборних органів;
- 4) бути обраним та займати державні посади, а також здійснювати державні функції на всіх рівнях;
- 5) брати участь у діяльності інституцій громадянського суспільства, які впливають на вирішення питань державного та громадського значення.

Висновки. Аналіз наукових досліджень дає змогу зробити висновок, що Україна на теперішній час перебуває на початковому етапі становлення гендерної демократії у сучасному вимірові, яка гарантує жінкам і чоловікам рівноправну роль як суб'єктів державотворчих процесів. Специфіку гендерної рівності на державній службі обумовлено особливостями цієї діяльності з практичного виконання завдань і функцій держави. Як видається, під гендерною рівністю на державній службі слід розуміти здійснення державної гендерної політики у цій сфері, зокрема через:

- 1) включення потреб, досвіду та потенціалу чоловіків та жінок, які є державними службовцями, до програм, планів, стратегічних документів, які регулюють державну службу в Україні;
- 2) забезпечення імплементації принципу гендерної рівності до організаційної культури у сфері державної служби;
- 3) проведення гендерного аудиту державної служби;
- 4) розробку системи моніторингу та оцінки дотримання гендерної рівності через використання гендерно-чутливих індикаторів;
- 5) запровадження інших змін у структурно-організаційному та змістовно-процесуальному аспекті державної служби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Левченко К.Б. Гендерна політика в Україні: визначення, формування, управління: монографія. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 344 с.
2. Мельник Т.М., Варібрусова А.С. Детермінанти формування національного бренду в умовах глобальної конкуренції. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2018. № 1. С. 137–142.
3. Мельник Т., Кобелянська Л. Сучасне гендерне мислення: Словник. Київ: К.І.С., 2005. С. 123.
4. Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. Дата оновлення: 03.08.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 20.03.2024 р.).
5. Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Конвенція Ради Європи від 11.05.2011 р. № 994_001-11. Дата оновлення: 20.06.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 18.03.2024 р.).
6. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. Дата оновлення: 30.05.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 10.03.2024 р.).
7. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо внесення до колективних договорів та угод положень, спрямованих на забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків у трудових відносинах: наказ Міністерства соціальної політики України від 29.01.2020 р. № 56. Дата оновлення: 29.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0056739-20#Text> (дата звернення: 15.03.2024 р.).
8. Семигіна Т.В. Словник із соціальної політики. Київ: Видав. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 253 с.
9. Словник гендерних термінів. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю., 2016. 336 с.
10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: міжнародний документ від 27.06.2014 р. № 984_011. Дата оновлення: 30.11.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 20.03.2024 р.).
11. Черняхівська В.В. Гендерна політика в системі державного управління: Україна та європейський досвід: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.